

მღვდელი გიორგი კონტკოვი

მართლმადიდებელი ღვთისმეტყველი, კატეხიზატორი, რუსული მართლმადიდებლური ეკლესიის მღვდელი, ფერისცვალების ძმობის დამაარსებელი და სულიერი მოძღვარი. წმ. ფილარეტის მართლმადიდებლური ქრისტიანული ინსტიტუტის რექტორი, მისიოლოგიის, კატეხისტიკის და ჰომილეტიკის კათედრის გამგე, პროფესორი. პარიზის წმ. სერგის მართლმადიდებლური სასულიერო ინსტიტუტის ღვთისმეტყველების მაგისტრი (კანდიდატი). ჟურნალის «Православное общество» („მართლმადიდებლური საზოგადოება“) (1990-2000) მთავარი რედაქტორი. ლიტურგიკის და საკრამენტოლოგიის სპეციალისტი, მართლმადიდებლური ლიტურგიკული ტექსტების მთარგმნელი რუსულ ენაზე. სტატია „მ. ბულგაკოვის რომანის „ოსტატი და მარგარიტას“ მთავარი გმირის შესახებ“ 1986 წელს დაიბეჭდა ჟურნალში «Вестник РХД»(№ 146)

მ. ბულგაკოვის რომანი „ოსტატი და მარგარიტა“ მთავარი გმირის შესახებ

1940 წელს მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა მიხაილ ბულგაკოვი, კიევის სასულიერო აკადემიის პროფესორის ვაჟი, სიტყვის დიდოსტატი. გარდაცვალებამდე ცოტა ადრე მან მხედველობა დაკარგა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მუშაობას აგრძელებდა თავის საუკეთესო წიგნზე „ოსტატი და მარგარიტა“. მას ესმარებოდა მეუღლე, რომელიც ძალიან უყვარდა და რომელიც ოსტატის მეგობრის ერთ-ერთი შთამაგონებული პირველსახე გახდა.

ამ წიგნში ბულგაკოვს სურს რაღაც ახლის აღმოჩენა და თქმა, ჩვენთვის რაღაც სრულიად ახლის გაზიარება და, ამავე დროს, ამ ახლის ფონზე ყველაფრის, რაც ადრე იყო, ახლებურად გააზრება. მან წინასწარმეტყველური წიგნი დაწერა, და ამ წიგნში ჩადებულ მიხი სული ჭეშმარიტებად მიიჩნია. ეს ჭეშმარიტება ჩვენთვის ცნობილი ერთიანი შემოქმედებითი ანთროპოლოგიის შექმნის ერთ-ერთი უკანასკნელი მნიშვნელოვანი მცდელობაა.

ღვთის განგების, ადამიანისა და სამყაროს შესახებ სასულიერო მოძღვრებიდან გამომდინარე, ბულგაკოვის პირვანდელი პოზიცია აქ ჯერ კიდევ საკმაოდ ტრადიციულია. ის მტყვევლებს

მოფილოსოფოსე მაცურებლის, წყვიადის მეუფის მესირ ვო-
ლანდის ენით: ყველაფერი კარგად იქნება, ასეა აგებული
სამყარო.

და კიდევ ერთი: აგური არავის და არასოდეს უმიზეზოდ
თავზე არ დაეცემა. მაგრამ კრიზისულ ისტორიულ ეპოქაში მისი
ცხოვრებისეული გამოცდილების შინაგანი და გარეგნული თვი-
სებები აიძულებენ მას გადმოსცეს ამ ჭეშმარიტების თავისე-
ბური ხედვა. დასაბამში მონიზმი იწვევს დუალიზმს მათ ევო-
ლუციაში. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ წიგნის პირველი
ნაწილის ეპიგრაფად აღებულია სულიერად დამაკავშირებელი
დუალისტური ადგილი გოეთეს „ფაუსტიდან“: „... და, ვინ ხარ
შენ, ბოლოს და ბოლოს? მე ვარ ნაწილი იმ ძალისა, რომელსაც
მუდამ სურს ბოროტება და რომელიც მუდამ ქმნის სიკეთეს“.
ბულგაკოვი მთელი სულით და გულით ეძებს ამ სიკეთეს და
გულუბრყვილოდ მიისწრაფვის მისკენ, დიდი იმედით, თუმცა
ამავე დროს საკუთარი თავის და სამყაროს არადირსეულობას
მთელი არსებით მწარედ განიცდის. ეს აიძულებს, ღრმად და-
ფიქრდეს და სულიერად შეიგრძნოს ზემპირიული რეალობა,
ზოგჯერ კი საოცრად დახვეწილი განსაკუთრებულობა და
ნიუანსები შემოიტანოს. ასე, მაგალითად, მან სხვადასხვა უწყე-
ბაზე (სიკეთის და ბოროტების, უფრო ზუსტად, ნათელის და
ბნელის) გაავრცელა სიკვდილის შემდგომი ჯილდო სიმშვიდის
და ნათელის სახით. აქედან პირველს მიაკუთვნებს ბნელს,
ხოლო მეორეს ნათელს, რაც მიუთითებს მათ შორის არსებულ
საგრძობ დიდ უფსკრულზე. ამან შეიძლება გამოიწვიოს ყურ-
ადღების კონცენტრაცია შუალედურ და, ამ თვალსაზრისით,
უადრესად ეგზისტენციალურ და ტრაგიკულ ფიგურაზე
შიშველი ადამიანისა, რომელიც მიბმულია ბოძზე სამოთხისა
და ჯოჯოხეთის ზღვარზე. ეს ფიგურა ჩვეულებრივ გამოსახ-
ულია განკითხვის დღის მართლმადიდებლურ ხატებზე. ამ ადა-
მიანს შეიძლება რწმენაც ჰქონდა და კეთილი საქმეებიც უქმნია,
მაგრამ, როგორც ჩანს, ერთმანეთში აერია ამქვეყნიური ცრურ-
წმენა და ამოღ და ბოროტი საქმეები.

აქედან გამომდინარე, ბულგაკოვი თავის თავს და მის
თანამედროვე სამყაროს იმ კატეგორიას მიაკუთვნებს, რომელ-
მაც არ დაიმსახურა ნათელი, მაგრამ მაინც იტოვებს საყოველ-
თაო ხელახლა დამკვიდრების (აპოკატასტასისის) და ხსნის
იმედს ნათლის სახელით. ეს აძლევს მას უფლებას დიდაქტიკუ-
რად დააკავშიროს ნათელისა და ბნელის განსხვავებულობა და

შეარბილოს ურთიერთობა მათ ადეპტთა და მეთაურთა (იეშუასა და ვოლანდს) შორის.

ამიტომ ბულგაკოვის წიგნის სულიერი პროტოტიპების ძებნისას არავის გააკვირვებს ის დაბნეულობა, როდესაც მწერალს მოაქვს პარალელები გნოსტიკური, ორიგენისტული, რომანტიკული, ეგზისტენციალური, ზოგჯერ კი დუალისტური, ბოგომილური, მასონური ან ანთროპოსოფიული სწავლებებიდან და მტკიცდება ამ წიგნის იდენტობა იობის წიგნთან, დანტეს, შექსპირის, სერვანტესის, გოეთეს, პუშკინის, ბაირონის, ლერმონტოვის, გოგოლის, დოსტოევსკის, აკმეისტი პოეტების, ფლორენსკის საუკეთესო ქმნილებებთან. ერთმანეთთან ასეთი დაახლოება ნაწილობრივ ყოველთვის შეესაბამება სიმართლეს და, ამავე დროს, არ შეესაბამება მას, რადგან ბულგაკოვის პოზიცია და გამოცდილება ბოლომდე არ არის თანხვედრაში არც ერთ მოძღვრებასთან და არც ერთ წიგნთან. ისინი ბულგაკოვის შინაგანი შემოქმედებითი თავისუფლების შედეგია ამ სიტყვის ქრისტიანული მნიშვნელობით, რომელიც შექმნა ეპოქის სულმა და რომლის შესახებ ნათქვამია: „... ახლა ყველა კულტურული ადამიანი ქრისტიანია“.

უკვე არაერთხელ აღინიშნა, რომ ბულგაკოვის წიგნი „ოსტატი და მარგარიტა“, ან, როგორც მას ზოგჯერ პირობითად უწოდებენ, რომანი, ძალიან ახლოს არის და აქტუალურია თანამედროვე მკითხველისათვის არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მრავალი მისი წინასწარმეტყველება გამართლდა (ავიღოთ, თუნდაც, ცნობილი „ხელნაწერები არ იწვიან“: ფაქტობრივად, წიგნი, რომელიც ბულგაკოვმა 1930 წლის მარტში დაწვა, ავტორმა ჯერ აღადგინა და განაახლა, შემდეგ კი საბოლოო სახით წიგნი 1973 წელს დაიბეჭდა). მისი პოპულარობა იმდენად დიდია, რომ პუბლიკაციის პირველივე წლებში უკვე ითარგმნა და გამოიცა მსოფლიოს ათობით ყველაზე კულტურულ ქვეყანაში, რომანის მიხედვით მრავალი ფილმი შეიქმნა და სპექტაკლი დაიდგა, მრავალი მოხსენება და კვლევა დაიწერა, ამასთან ჩვენ ჯერ კიდევ გავნიცდით მათ დეფიციტს. წიგნი წაიკითხა და ხელახლა წაიკითხა მილიონობით ადამიანმა, მისი ფრთოსანი სიტყვები და გამონათქვამები ჩვენს ცნობიერებაში დამკვიდრდა, ხდება მათი ციტირება ავტორის მითითების გარეშე, რადგან იგულისხმება, რომ ის ყველასთვის არის ცნობილი.

ბულგაკოვის წიგნი სცილდება ნებისმიერი ჟანრის ჩარჩოებს, მასში მრავალი პერსონაჟი, სულიერი და იდეოლოგიური შენადენია, ის მრავალმხრივია ერთი შეხედვითაც კი. ეს მასალა იმდენად მდიდარი და მრავალფეროვანია, რომ, ყველაფრის მიუხედავად, შეიძლება ითქვას: ბულგაკოვის ნაწარმოების მთავარი, ყველაზე მნიშვნელოვანი გასაღები ზედაპირზე არ დევს და ჯერ კიდევ მოსაძებნია.

განსაკუთრებით უნდა ითქვას ე.წ. ქრისტესადმი მიძღვნილი თავების, ან ვოლანდის, ანუ სატანის, სახარების შესახებ. რამდენჯერმე რომანის გამართულ ტექსტს თითქოს ჩანართები არღვევენ, რომლებიც ზოგჯერ წარმოგიდგება როგორც 20-30-იან წლებში მოსკოვში ამაღლასთან ერთად ჩასული შავი მაგიის კონსულტანტის, პროფესორ ვოლანდის მიერ ნაამბობი იესოს-იეშუა ჰა-ნოცრის შესახებ, ზოგჯერ როგორც თავად გმირის, ოსტატის ნაწარმოების ნაწილები, რომელიც მისი სულიერი შემოქმედების შედეგია და რომელმაც ოსტატს მოუტანა როგორც სიხარული და სიყვარული, ასევე მწარე განსაცდელი, სასოწარკვეთა, შიში და ავადმყოფობა, ზოგჯერ კი როგორც ავტორის, ბულგაკოვის ტექსტი. ამრიგად, ამ თავების ავტორი თითქოს გასამებუღია, რაც ემსახურება რწმენის განმტკიცებას, რომ ყველაფერი, რაც აქ თქმულა, უტყუარი და სრული ჭეშმარიტებაა, რომელიც უსაქმო ჭკუის შედეგად კი არ გაჩნდა, არამედ წუხილის, დარღვეული, მაგრამ ნანატრი სიმშვიდიდან წარმოიქმნა, რაც ორჯერ ზედმიწევნით ერთნაირად გამოხატეს ოსტატმა და პილატე პონტოელმა: „ღამითაც, მთვარის შუქზე ვერ ვპოულობ სიმშვიდეს, რატომ მაწუხებთ? ოჰ, ღმერთო, ღმერთო ...“

თავებში ქრისტეს შესახებ მოთხრობილია მხოლოდ ერთ დღეს მომხდარი მოვლენების შესახებ, რომელიც საეკლესიო კალენდარში მოხსენიებულია როგორც დიდი პარასკევი, როგორც დღე, როდესაც ერშალაიმში რამდენიმე ამბავი მოხდა: პილატესთან დაკითხვა, განაჩენის გამოტანა, იეშუას ჯვარცმა და სიკვდილი, ასევე პილატეს საიდუმლო სამსახურის მიერ კირიათელი იუდას მკვლელობა.

თხრობა იწყება ზუსტად ისევე, როგორც მთავრდება, ისევე, როგორც მთელი რომანი მთავრდება, სიტყვებით იუდეის მეხუთე უღმობელი პროკურატორის, მხედარ პილატე პონტოელის შესახებ.

„თეთრ ლაბადაში სისხლისფერი სარჩულით, მტკიცე კავალერიული ნაბიჯით, გაზაფხულის ნისანის თვის თოთხმეტში გამთენიისას ჰეროდე დიდის სასახლის გადახურულ კოლონადაში ორ ფრთას შორის შემოვიდა იუდეის პროკურატორი პილატე პონტოელი“. ინტერესი პილატეს პიროვნებისა და ტრაგედიის მიმართ აიძულებს ბულგაკოვს თავებს ქრისტეს შესახებ უწოდოს რომანი პილატე პონტოელზე. ამ მხრივ, მაშინვე ჩნდება კითხვა, თუ ვინ არის რომანში ამ თავების მთავარი გმირი? კითხვა მაინცდამაინც აკადემიური არ არის, რადგან პასუხი საიდუმლო კოდის ამოცნობაში დაგვეხმარებოდა. ის ყველა იმ საკეტის ერთადერთ გასაღებს წარმოადგენს, რომელიც არ გვაძლევს საშუალებას ჩავწვდეთ ბულგაკოვის წიგნის ღრმა აზრს.

ჩვეულებრივ, ამ კითხვაზე ქვეცნობიერი (ისევე, როგორც გაცნობიერებული) პასუხი მიუთითებს მხოლოდ იმაზე, რომ ეს არის ან ქრისტე, <რომელიც გაიგივებულია იეშუასთან>, ან იეშუა და პილატე, ზოგჯერ კი უბრალოდ პილატე. თითოეულ ასეთ პოზიციაში იმდენი სიმართლეა, რომ უნდა ვადიაროთ: ყველა მათგანი მართებულია, მაგრამ, ამავე დროს, ეჭვი უნდა შევიტანოთ, რომ არც ერთი მათგანი სრულ სიმართლეს არ შეიცავს. გარდა ამისა, ამ თავებში აქეთკენ თავად ავტორის პიროვნების სამგვარობა გვიბიძგებს.

აქ უნდა გავიხსენოთ ბულგაკოვის დუალისტური შეხედულებები ნათელ და ჩრდილოვან უწყებათა, გულმოწყალებობასა და მიზღვას შორის კავშირის შესახებ. ბულგაკოვის დუალისტური სისტემა არ არის ყველაზე რთული, ის შეიძლება გარკვეულწილად უკვე არსებობდა ახალი დროის ინტელექტუალურ კულტურაში, და ამიტომ საზიაროა ბევრი მოაზროვნისა და მწერლისათვის, რომელიც ამ თემას ეხებოდა. ერთ მხარესაა ქმნილი სიკეთე, წმინდა სული, წმინდა სიტყვა, რომლებიც განსახიერებულია მოხეტიალე მაწანწალა იეშუა ჰანოცრის სახით, ხოლო მეორე მხარეს, სამყაროს დამძიმებული სხეული, რომელიც მოითხოვს სამართლიანობას და ბნელი საქმეებისათვის მიზღვას და რომელიც ამას იღებს მესირ ვოლანდის სახით.

„მაგრამ, სამართლიან ძალას, როდესაც შურისძიებისაკენ მოუხმობს, არ შესწევს უნარი სისასტიკით, გამარჯვების შურისმგებლური გრძნობით დატკბეს. გულმოწყალებობა სამართლიანობის კიდევ ერთი მხარეა“ (ვ. ლაკშინი, გვ. 308). აქედან

გამომდინარე, როდესაც თავებში ქრისტეს შესახებ მთავარ გმირზე საუბარი, ჩვენ ყოველთვის შეგვიძლია მეტ-ნაკლებად ვილაპარაკოთ იეშუასა და ჰანოცრის შესახებ, როგორც წყვილზე, მიუხედავად იმისა, რომ იეშუას სახე გახსნილად და ცხადად არის წარმოდგენილი ნაწარმოებში, ხოლო ვოლანდისა იმპლიციტურად და მინიშნებით. ვოლანდი რომ დიდი პარასკევის ყველა მოვლენის მომსწრე იყო, ჩვენ მხოლოდ მისგან ვიგებთ. გარდა ამისა, ეს ცნობილი ხდება ავტორის მიერ მოულოდნელად დაცდენილი მინიშნებით, უცბად მოტეხილი, წელში მოხრილი და შემფოთებული პროკურატორის მდგომარეობის შესახებ, რომელიც სადამოს მწუხრში ელოდება ამბავს ჰანოცრის დაკრძალვის შესახებ. „ერთხელ მან უკან მოიხედა და რატომღაც შეკრთა, მზერა ესროლა ცარიელ სავარძელს, რომლის საზურგეზე ლაბადა იყო გადაფენილი. ახლოვდებოდა სადღესასწაულო ღამე, სადამოს ჩრდილები თავის თამაშს აგრძელებდნენ, და, ალბათ, დაღლილ პროკურატორს მოეჩვენა, რომ ცარიელ სკამზე ვიღაც იჯდა“.

შემთხვევითი არ არის, რომ ამ თავებს ასევე უწოდებენ რომანს პილატე პონტოელის შესახებ, რადგან ორი მთავარი გმირიც არ არის საკმარისი. პილატე პონტოელს, და მასთან ერთად ტიპოლოგიურად ქრისტეს შესახებ თავების სხვა ავტორებს, რომლებიც ნამდვილად შედიან მის ქსოვილში, ასევე შეიძლება ეწოდოთ მთავარი გმირები ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით.

ამრიგად, უნდა ვაღიაროთ პარადოქსული ფაქტი, რომ ბულგაკოვის რომანში „ოსტატსა და მარგარიტაში“, თავებს ქრისტეს შესახებ, რომლებსაც სამი ავტორი ჰყავს, ასევე ჰყავს ხუთი მთავარი გმირი. უფრო თვალნათლივ ამის წარმოდგენა შეიძლება გრაფიკულად:

პილატე პონტოელი – ვოლანდი – ოსტატი – იეშუა – ბულგაკოვი.

რა აქვს საერთო პილატეს ოსტატთან და წიგნის ავტორთან მთავარი გმირის კვარცხლბეკზე? პირველ რიგში ის, რომ არც ერთმა არ დაიმსახურა ნათელი, მაგრამ, იმყოფებიან რა ვოლანდის უწყებაში, ნათელისა და თავისუფლებისაკენ მიისწრაფვიან. ერთ-ერთი მათგანი, კერძოდ, პილატე წიგნის ფურცლებზე უკვე აღწევს სასურველს, როდესაც თავისუფლდება ოსტატის მძლავრი სიტყვით. ოსტატზე კი ვოლანდს სთხოვს ღვევი მათე

– იეშუას მაცნე, რომელიც შესაძლებლად მიიჩნევს დააჯილდოვოს ის სიმშვიდით. როგორც ოსტატი, ასევე ფიქრობს და ოცნებობს სასოწარკვეთილებით და შიშით შეპყრობილი წიგნის ავტორი. სამივეს თვალი აეხილა და იგრძნო ჭეშმარიტება, მაგრამ მათ ვერ გაუძღვს ბოროტებასთან უკანასკნელ ბრძოლას და, თუმცა სხვადასხვა გზით, მაგრამ უკან დაიხიეს. ეს საკმარისია იმისათვის, რათა თავისუფლების კანონის ნაცვლად აღმოჩნდეს სამართლიანობის კანონის გაგლენის ქვეშ, რადგან არავის და არასოდეს არ აქვს უფლება დაიხიოს ბოროტების წინაშე ... ბრძოლის დასასრული სიცოცხლის, მისი ადამიანური (შეიძლება დავამატოთ ღვთაებრივი – კ.) მნიშვნელობის და შინაარსის დასასრულია. ეს შემოქმედის უიმედობის, შეზღუდვების და მრისხანების ნიშანია. „და თუ ეს კიდევ არ არის წყვილი, თუ ადამიანმა მხოლოდ დაიხია, გულში ჩაიმარხა ის, რაც სხვებისთვის უნდა გაეღო, ეს უკვე ნათელი არ არის“ (ი. ვინოგრადოვი). „ასე მტკიცდება ადამიანის სულიერი და ზნეობრივი პოზიციის უპირობო პირველადობა მისი არსებობის ნებისმიერ პირობებში, ყოველგვარი შეღავათის და კომპრომისის გარეშე, და არ დაიშვება გამართლების არანაირი ხერხი“ (შდრ. ლაკშინი, გვ. 296, ი. ვინოგრადოვი, გვ. 54). და ამასთან იეშუა წარმოთქვამს მრავლისმეტყველ სიტყვებს: „ლაჩრობა, უდავოდ, ერთ-ერთი ყველაზე საშინელი ნაკლია!“, ხოლო თავად ბუღგაკოვი სთავაზობს კიდევ უფრო რიგორისტულ ფორმულირებას: „ეს ყველაზე საშინელი ნაკლია!“

საბოლოოდ, შეიძლება მივიდეთ იმ დასკვნამდე, რომ ქრისტეს შესახებ მოთხრობის მთავარი გმირი ბუღგაკოვის წიგნის მთავარი გმირის იდენტურია. ამასთან დაკავშირებით, აუცილებელია კიდევ ერთი ძალიან მნიშვნელოვანი შენიშვნის გაკეთება, რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ ეხება თავებს ქრისტეს შესახებ, შეიძლება გამოვლინდეს მხოლოდ წიგნის საერთო კონტექსტში.

ბუღგაკოვის დუალისტური შეხედულებების გარდა, რომლებიც შეგნებულად არის შეტანილი რომანის სააზროვნო-სულიერ ქსოვილში, ჩვენ, როგორც ჩანს, შეგვიძლია შევნიშნოთ ავტორის პოზიციის გაუცნობიერებელი დუალიზმი. იეშუას და ვოლანდის უწყებათა დაპირისპირება მაინც აღიქმება როგორც ერთგვარი გნოსტიკური სტრუქტურა, როგორც ინტელექტუალური კულტურის დროებითი გუდა, მაგრამ ეს მხოლოდ გუდაა წმინდა ქრისტიანული სულის ახალგაზრდა ღვინით

სავსე, რაც სულიერ კულტურაში გამოიხატება და განსახიერებულია უკვე არა ვოლანდის და იეშუას, არამედ ცოცხალი უფალის იესოს მიერ. ეს გარემოება, რომელიც ძირითადად ვლინდება ნაკლებად დამუშავებული ბოლო თავების მასალაზე (მაგალითად, როდესაც აზაზელო, ოსტატის სარდაფის დაწვის ეპიზოდში, უკრძალავს მზარეულ ქალს პირფარის გადასახვას და ემუქრება, რომ ხელს მოაჭრიდა), კვლავ გვაიძულებს დავსვათ საკითხი მთავარი გმირის შესახებ, რადგან ნებისმიერი პასუხი ამ კითხვაზე, მათ შორის, ჩვენიც, მინიმუმ, არასაკმარისად მიგვაჩნია.

ახლა ჩვენ შეგვიძლია ეტყვი არ შევიტანოთ იმაში, რომ ქრისტეს შესახებ მოთხრობის მთავარი გმირი ქრისტეც არის, და ეს დასკვნა, რომელიც თითქოს ზედაპირზე დევს და ჯერ კიდევ არ გამხდარა აღნიშვნის საგანი, უფლებას გვაძლევს მთლიანად მოვხსნათ თემით დასმული კითხვა, რადგან ქრისტე არც ერთ სქემაში არ ჯდება.

და ბოლოს, გვინდა გავაკეთოთ თამამი დასკვნა, რომ დუალისტური შეხედულებების, ასევე ბულგაკოვის პოზიციების გათვალისწინებით, შეუძლებელია თუნდაც როდისმე ითქვას რაღაც ერთმნიშვნელოვანი და გარკვეული მთავარი გმირის ქრისტეს შესახებ, რადგან, ჭეშმარიტად, ერთი მხრივ, ესენი ერთდროულად არიან მესირი ვოლანდი და იეშუა ჰა-ნაცრი, პილატე პონტოელის, ოსტატის და წიგნის ავტორის შუალედური ფიგურების გათვალისწინებით, და, მეორე მხრივ, იესო ნაზარეველი. მაგრამ ბულგაკოვის დროინდელი ცხოვრება ასეთი იყო, მესამე არ არსებობდა. ბულგაკოვიც რეალობის ერთგული დარჩა, როდესაც ცდუნებათა შორის აირჩია და ასახა საუკუნოდ ყველაზე პირდაპირი და ვიწრო გზა, და მცნების თანახმად, ბოლომდე განვლო თავისი: ვისაც სურს სულის გადარჩენა, დაკარგავს მას, ხოლო ვინც დაკარგავს ჩემი და სახარების გულისთვის, იხსნის მას.

ამიტომ ბულგაკოვი თავისი მიწიერი ცხოვრების დასასრულს ოსტატის საშუალებით გვეუბნება: „ღმერთო, ღმერთო ჩემო! რაოდენ დამწუხრებულია სადამოს დედამიწა! როგორი იდუმალებით არის მოცული ჭაობზე ნისლი. ვინც ამ ბურუსში დაეხეტებოდა, ვინც სიკვდილის წინ ბევრს იტანჯებოდა, ვინც დედამიწაზე დაქროდა აუტანელი ტვირთით, მან იცის ამის შესახებ. ეს დადლილმა ადამიანმა იცის. და ის სინანულის გარეშე

ტოვებს დედამიწას, მის ჭაობებსა და მდინარეებს, მშვიდი გულით ელის სიკვდილს, რადგან იცის, რომ მხოლოდ ის დაამშვიდებს ...“

და ნუ აღიმართება ნურავის ხელი, რათა განსაჯოს იგი, მიუხედავად მისი ბუნებრივი სისუსტისა და ისტორიაში არსებული პრეცედენტებისა (მაგალითად, ორიგენეს შემთხვევაში).

დაე, სამუდამოდ ცოცხლობდეს ჩვენს გულებში რწმენა და ერთგულება, უზენაესი სიკეთე და სამართლიანობა, სიყვარული და სიმართლე, შემოქმედება და თავისუფლება, რომლებიც ჩვენში აღზარდეს იესო ქრისტემ და იმ ქრისტიანულმა კულტურამ, რომლის მსოფლიო ფონდში, უეჭველია, შევიდა მიხაილ ათანასეს ძე ბულგაკოვის წიგნი „ოსტატი და მარგარიტა“.

რუსულიდან თარგმნა ირინა ჯიშკარიანმა.